

UOT 94(479.24)

**AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ
ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN ƏRAZİ MÜNAQİŞƏSİNƏ
DİGƏR DÖVLƏTLƏRİN TƏSİRİ****E.C.SADIQOV***Azərbaycan Tibb Universiteti**sadiqov.elbrus.72@mail.ru*

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti qonşu dövlətlərlə münasibətləri qaydaya salmağı vacib saymışdı. Gürcüstan, Dağlılar Respublikaları və İranla münasibətlərin dinc yolla qaydaya salınması belə addımlardan idi. O, Sovet Rusiyası və Ermənistanla da qonşuluq münasibətləri yaratmağa çalışmışdır. Lakin burada ciddi çətinliklərlə rastlaşmışdı. Osmanlı dövləti isə Azərbaycanın mövqələrini müdafiə edirdi. Məqalədə bu məsələlər geniş izah edilir. Hazırda Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları davam etdiyi üçün mövzunun tədqiqi aktual olaraq qalır.

Açar sözlər: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Ermənistan, münaqişə, ərazi, Osmanlı, Rusiya

Azərbaycan xalqı əsrlər boyu azadlıq arzusu ilə yaşamış, milli azadlıq, istiqlal uğrunda mübarizə aparmışdır. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatı gücləndi. Azərbaycanın demokratik qüvvələri, mütəfəkkir şəxsləri, siyasi xadimləri yurdumuzun müstəqilliyi, xalqımızın azadlığı uğrunda mübarizəyə qoşuldular. 1917-ci ildə Rusiyada baş vermiş Fevral inqilabından və Rusiya imperiyasının dağılmasından sonra Azərbaycanda da milli-azadlıq hərəkatı başlandı və 1918-ci ilin may ayının 28-ində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandı.

1918-ci il mayın 28-də təxminən 100 ildən artıq davam edən Rusiya əsarətindən sonra Azərbaycan xalqı Şimali Azərbaycanda yeni müstəqil dövlətini yaratdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İstiqlaliyyət bəyannaməsində vaxtı ilə Gülüstan (1813) və Türkmənçay (1828) müqavilələrinə əsasən Rusiya tərəfindən işğal olunmuş Şimali Azərbaycan torpaqlarının qanuni varisi olduğunu bəyan etdi. İstiqlal bəyannaməsinin birinci maddəsində deyilirdi: "Bu gündən etibarən Azərbaycan xalqları suveren hüquqlara malikdirlər, Şərqi və Cənubi Zaqafqaziyadan ibarət olan Azərbaycan tam hüquqlu müstəqil dövlətdir" [12, 95].

Dövlət hakimiyyəti üç qoldan ibarət idi: Azərbaycan parlamenti, hökumət, məhkəmə hakimiyyəti. Dövlət Parlamentin qəbul etdiyi qanun və qərarlar əsasında idarə olunurdu. Parlamentdə Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün xalq-

lar, o cümlədən sayları çox az olan xalqlar da öz deputatları ilə təmsil olunmuşdular.

İcra hakimiyyəti Hökumətə məxsus idi. Hökumət Parlament qarşısında cavabdeh idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökuməti 1918-ci il mayın 28-dən iyunun 16-dək Tiflisdə, iyunun 16-dan sentyabrın 17-dək Gəncədə, sentyabrın 17-dən 1920-ci il aprelin 28-dək Bakıda fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Paris Sülh Konfransının qərarına əsasən de-facto müstəqil dövlət kimi tanınmışdı. Dünyanın bir çox ölkələri ilə səfirlik və nümayəndəliklər səviyyəsində diplomatik münasibətlər yaratmış, ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr, sazişlər bağlamışdı. Xalq Cümhuriyyəti hökuməti müstəqil məhkəmə sisteminin yaradılması sahəsində də mühüm tədbirlər həyata keçirmişdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Müsəlman Şərqində ilk parlament respublikasıdır. 1918-ci ildə Cənubi Qafqazda müstəqil Azərbaycan və Gürcüstan dövlətləri meydana gəldikdə, əzəli Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsində Ermənistan dövləti də yaradıldı. Cümhuriyyət hökuməti, Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri və keçmiş İrəvan xanlığının paytaxtı olan İrəvanı, Milli Şuranın İrəvandan olan nümayəndələrinin etirazına baxmayaraq, müəyyən şərtlərlə ermənilərə güzəştə getməyə və onu yeni yaradılan dövlətin “siyasi mərkəzi” kimi tanımağa məcbur oldu. Həmin qərarın qəbulu zamanı Ermənistanın Qarabağın dağlıq hissəsinə və Azərbaycanın digər ərazilərinə əsassız iddialarından əl çəkəcəyi, qırğınlara son qoyacağı və başqa məsələlər nəzərə alınmışdır [9, 54].

Həmin dövrdə hər 3 Qafqaz dövləti Batumi konfransında öz dövlətlərini yaratması, sərhədlərini və paytaxtlarını müəyyən etməsi məsələsini müzakirə edirdilər. Bundan sonra onların müstəqilliyini başqa dövlətlər tanıya bilərdi, əks halda onların İran, Rusiya və Türkiyə arasında bölünməsi təhlükəsi var idi. Batumda aparılan danışıqlardan sonra öz müstəqilliklərini elan edən Qafqaz dövlətlərinin hər biri ilə ayrı-ayrılıqda 4 iyun 1918-ci ildə sülh müqaviləsi imzalandı. Osmanlı imperatorluğu ilə Ermənistan arasında imzalanan 14 maddə, 3 qoşmadan ibarət “Sülh və dostluq müqaviləsi”nə görə Osmanlı hökumətinin ermənilərə təhvil verəcəyi ərazilərin qarşılığında ermənilər ərazidə yaşayan müsəlman əhalisinin hüquqlarını tanımalı, onların dininə, adət-ənənələrinə hörmət etməli idi. Müqaviləyə əsasən, Azərbaycan hökuməti tərəfindən tələb edildiyi təqdirdə, Osmanlı hökuməti ölkədə intizam və daxili asayiş təmin etmək və möhkəmləndirmək üçün Azərbaycana zəruri hərbi yardım göstərməyi öz öhdəsinə götürürdü [3]. Lakin qısa müddət sonra Batumda əldə edilən razılaşmanın şərtləri ermənilər tərəfindən pozuldu-azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasəti davam etdirildi. Bir faktı da unutmamaq olmasın ki, Batum müqaviləsində İrəvanın güzəştə gedilməsi və ermənilərin öhdəlik götürməsi ilə bağlı razılaşma əksini tapmayıb: İrəvan iki dövlətin Milli Şurası arasında şifahi razılaşma əsasında verilib. Batum müqaviləsindəki maddələrə nəzər salsaq görərik ki, Ermənistanın müstəqilliyinin tanınması üçün maddələrdə ermənilərin üzərinə götürdükləri öhdəlikləri elə özləri pozmuşlar. Buna görə də Azərbaycan Batum razı-

laşmasından imtina edə və Milli Şuranın 1918-ci ilin 29 may tarixində İrəvanın Ermənistanına verilməsi ilə bağlı qərarını ləğv etmək üçün məsələ qaldıra bilər. Çünki bu müqavilənin şərtlərinin bəndlərinə heç vaxt əməl olunmadı [2].

Ermənilər İrəvanı ələ keçirdikdən sonra Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının coğrafiyasını zaman-zaman genişləndirməyə başladılar. Nəticədə Azərbaycanın tarixi torpağı İrəvan xanlığının Göyçə mahalının qərb hissəsi faktiki olaraq əldən çıxdı. Azərbaycanın qərb sərhədləri Göyçə gölü ilə məhdudlaşdı və bu göl iki dövlət – Azərbaycan və Ermənistan arasında sərhədə çevrildi. Gölün Şərq hissəsi “Göyçə dairəsi” statusu ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tərkibində qaldı. Onun ərazisi əsrin ilk illərindəki Yeni Bəyazid qəzasının şərq torpaqlarını əhatə edirdi və Göyçə gölünün şimalındakı Maralıcə dağının qərbindən başlayaraq gölün şərq tərəfi ilə cənuba doğru uzanır və Maraldağın qərbinə çatırdı [6, 112].

Ermənilər tarixi Azərbaycan ərazilərini, əsasən də Qarabağı beynəlxalq təşkilatların müzakirəsinə məhəl qoymadan öz torpaqları kimi qələmə verirdilər. Onlar Azərbaycana qarşı ərazi iddiası irəli sürərkən tez-tez “demoqrafik prinsipləri” əsas gətirirdilər. Hələ XIX əsrin sonlarından başlayaraq erməni millətçi təşkilatları Qarabağ, Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrinə yiyələnmək üçün cəhd etmişdilər. Tarixi mənbələrdən görüldüyü kimi, ermənilər heç bir zaman bu ərazilərin yerli əhalisi olmamışdır. Onlar Azərbaycan torpaqlarına, əsasən də Qarabağa ilk dəfə ərəblər tərəfindən, sonralar isə Çar Rusiyası tərəfindən Qacarlar İrəvanı və Osmanlıdan köçürülmüşdülər. Beləliklə, Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarının ərazilərində Çar Rusiyası tərəfindən “Erməni vilayəti” adlı qondarma inzibati idarə vahidi yaradılmışdır. Bu köçürmələrdə məqsəd o idi ki, yadelli işğalçılar ermənilərin simasında özlərinə dayaq yaratsınlar. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi tarixən Cənubi Qafqaz regionunda mühüm strateji əhəmiyyət kəsb etdiyindən həm Rusiya, İran, Türkiyə, Ermənistan, həm də XX əsrdə dünyanın aparıcı dövlətləri kimi İngiltərə, Fransa və ABŞ bu bölgəyə xüsusi maraq göstərmişlər.

Çarizmin apardığı işğalçı müharibələr nəticəsində XIX əsrin 20-30-cu illərindən etibarən Cənubi Qafqaza köçürülərək yerləşdirilmiş ermənilər bir müddət sonra silahlı dəstələrini yaradaraq azərbaycanlıları təhdid etməyə, böhranlı anlarda onlara qarşı kütləvi qırğınları həyata keçirməyə başladılar. 1918-ci ilin 30 mart və 3 aprel tarixləri arasında Bakı şəhəri və Bakı quberniyasının müxtəlif bölgələrində, eləcə də Şamaxı, Quba, Xaçmaz, Lənkəran, Hacıqabul, Salyan, Zəngəzur, Qarabağ və Naxçıvanda Bakı Soveti və daşnak erməni silahlı dəstələri azərbaycanlılara qarşı soyqırım törətmişdilər. Azərbaycanlılara qarşı terror və soyqırım Ermənistanda dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmışdı. Erməni millətçiləri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandıqdan sonra Azərbaycanın daxilində və beynəlxalq səviyyədə yaranmış mürəkkəb və ziddiyyətli vəziyyətdən istifadə edərək, özlərinin uydurma “Böyük Ermənistan” yaratmaq ideyasını həyata keçirmək üçün yenidən geniş fəaliyyətə başlamışdılar [9, 87].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti qonşu dövlətlərlə münasibətləri

qaydaya salmağı vacib hesab edirdi. Gürcüstan, Dağlılar Respublikası və Qacarlar İranlı ilə münasibətlərin dinc yolla qaydaya salınması belə addımlardan idi. O, Sovet Rusiyası və Ermənistanla da qonşuluq münasibətləri yaratmağa çalışmışdır. Lakin burada ciddi çətinliklərlə rastlaşmışdı. Belə ki, Rusiya Azərbaycana qarşı yenə də müstəmləkəçilik ambisiyalarından əl çəkmir, Ermənistan isə ərazi iddialarını davam etdirirdi.

Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin səyi və cəhdlərinə baxmayaraq, həmin dövlətlərlə münasibətlər qaydaya düşmürdü. Bolşevik Rusiyası millətlərin öz müqəddəratını təyin etmək barədə bəyannamə verməsinə baxmayaraq, onların müstəqil olmaları ilə barışa bilmirdi [11, 65].

Tarixi həqiqət olaraq demək lazımdır ki, Azərbaycan üçün çətin və mürəkkəb olan 1918-ci ildə yalnız Osmanlı dövləti onun ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin qorunmasında ilk gündən respublikamıza hərtərəfli siyasi və hərbi yardım göstərmişdir. Bu yardım erməni millətçilərinin və onların havadarları olan bolşeviklərin xalqımızın tarixi taleyi üçün təhlükəli cəhdlərin həyata keçirilməsinə mane olmuşdur. Belə bir dövrdə bir tərəfdən İngiltərənin və ABŞ-in bu bölgədə nüfuz qazanmaq istəyi, bir tərəfdən Rusiya və İranın itirilmiş nüfuz dairələrini “bərpa etmək” cəhdlərinin Ermənistanın Qarabağı, Naxçıvanı və Zəngəzuru tutmaq iddiaları ilə çulğalaşması, digər tərəfdən Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizəsi və bu işdə Türkiyə tərəfindən ona yardım göstərilməsi regionda çox gərgin ictimai-siyasi vəziyyətin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti öz ərazisinin hüquqi-siyasi cəhətdən əsaslandırılmış xəritəsini nəşr etdirmişdi. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağın bütün tarixi ərazisində öz siyasi hakimiyyətinin bərqərar edilməsinə çalışırdı. 1918-ci ilin yayında Azərbaycanda siyasi vəziyyət ikihakimiyyətliliklə səciyyələnirdi və istiqlalçılıq uğrunda mübarizə bu şəraitdə gedirdi. Azərbaycanın şərq hissəsində - Bakı və Bakı quberniyasında Bakı Xalq Komissarları Soveti fəaliyyət göstərirdi. Bölgənin qərb hissəsi isə (Gəncə və Gəncə quberniyası) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti milli hökumətinin hakimiyyəti altında idi. 4 iyunda Azərbaycan və Osmanlı İmperiyası arasında “Sülh və Dostluq müqaviləsi” imzalandı.

1918-ci il iyun ayının 16-da Milli Şuranın üzvləri və Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti Tiflisdən siyasi vəziyyətin çox ziddiyyətli olduğu Gəncəyə köçdü. İyunun 23-də Fətəli xan Xoyski Azərbaycan əhəlisinə çağırışla müraciət etdi və milli hökumətin təsbit olunması üçün dost Türkiyənin dəstəyinin əhəmiyyətini vurğuladı. Elə həmin gün hökumət respublikanın bütün ərazisində hərbi vəziyyət elan etdi. Batum müqaviləsinə əsasən, Azərbaycan Cümhuriyyətinə kömək üçün gələn Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycan hərbiçiləri ilə birlikdə Bakının bolşevik-daşnak qüvvələrindən azad edilməsi üçün hərbi yürüşə başlayırlar [4, 38]. Dövlət quruculuğu sahəsində Xalq Cümhuriyyətinin ilk mühüm addımlardan biri də milli ordunun yaradılması idi. Dost Osmanlı imperiyası bu sahədə Azərbaycana yaxından kömək etmişdi. Nuru Paşanın kö-

məylə Gəncədə az müddətdə «Əlahiddə Azərbaycan korpusu» yaradılmışdı.

Elə bu dövəmdə, iki ölkə arasında əsgəri yardımla yanaşı, siyasi, iqtisadi, diplomatik və mədəni olmaqla müxtəlif münasibətlər olmuşdur. Lakin bu münasibət çox qısa sürmüşdü...

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandığı ilk günlərdən özünün ərazi bütövlüyünü və sərhədlərinin toxunulmazlığını qorumaq üçün ciddi mübarizə aparmışdır. Qeyd edək ki, bəzi xarici dövlətlərin həmin dövrdə Azərbaycana qarşı ikili siyasət yürütməsi və Xalq Cümhuriyyətinin müstəqilliyini tanımaması da ölkə daxilində vəziyyəti gərginləşdirirdi. Azərbaycanın 1918-ci ilin yayında Bakının azad edilməsi ilə bağlı apardığı diplomatik mübarizə özünün tarixi əhəmiyyəti ilə seçilir. Həmin dövrdə Bakı Osmanlı imperiyası, Almaniya, Böyük Britaniya və Sovet Rusiyası arasında geosiyasi mübarizə məkanına çevrilmişdi.

Azərbaycan üçün bu cür çətin və mürəkkəb bir dövrdə Almaniya ilə Sovet Rusiyası arasında Brest-Litovsk müqaviləsinə əlavə olaraq 27 avqust sazişi imzalandı. 8 fəsildən, 17 maddədən ibarət olan bu müqavilənin 14-cü maddəsi bilavasitə Azərbaycanla bağlı idi. Bu maddədə Almaniyanın Qafqazda Gürcüstanın hüdudlarından kənarda hərbi əməliyyatlarda hər hansı üçüncü bir dövlətə heç bir yardım göstərməyəcəyi bildirilirdi. Sənəddə Almaniyanın Qafqazda üçüncü dövlətin hərbi qüvvələrinin Kür çayının mənsəbindən Petropavlovsk kəndinə, Şamaxı qəzasının sərhədləri boyunca Əyrioba kəndinə qədər, Bakı, Şamaxı və Quba qəzaları boyunca, Bakı qəzasının şimal sərhədlərindən dənizə qədər olan əraziyə keçməməsi üçün təsir göstərəcəyi vurğulanırdı [10, 29].

Ermənistan müstəqil olan kimi Zəngəzura və Dağlıq Qarabağa iddialar bildirirdi [7, 47]. 1920-ci ildə Azərbaycan və Ermənistan bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edilib sovetləşdirildikdən sonra da ermənilərin azərbaycanlılara məxsus torpaqlara yerləşdirilməsi, azərbaycanlıların sıxışdırılması, Azərbaycan ərazilərinin, o cümlədən Zəngəzurun Ermənistana verilməsi siyasəti davam etdirildi. Həmçinin Ermənistan Azərbaycan ərazilərinə yiyələnməklə yanaşı tarixi torpaqlarında yaşayan azərbaycanlıların qovulması siyasətini də yürüdüdü [5, 46]. Ermənistan hökuməti əvvəlki illərdə tarixi torpaqlarından qovulan azərbaycanlıların daimi yaşayış yerlərinə qayıtmalarına torpaq çatışmazlığı bəhanəsi ilə qəti şəkildə etiraz edirdi. Belə ki, ZSFSR İttifaq Şurası yanında Qaçqınlar Daimi Komissiyasının üzvü İsaakyan Zaqafqaziya Diyar Partiya Komitəsinin Rəyasət Heyətinə geri qayıtmaq istəyən azərbaycanlı qaçqınları yerləşdirmək üçün Ermənistanda bir qarış da torpaq olmadığını yazaraq qeyd edirdi ki, azərbaycanlı qaçqınların Zəngəzur qəzasına qaytarılması böhranlı vəziyyət yaradar, buna görə də məsələni Azərbaycanın sərbəst torpaq fondu hesabına həll etmək olar [5, 37].

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasətinin başlıca məqsədi Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınmasından ibarət idi. Həmin dövrdə Azərbaycanı nə qədər çox xarici ölkə tanısa, onun iqtisadi, siyasi durumu ilə yaxından tanış olsa, bir o qədər gənc dövlət üçün əhəmiyyətli olardı.

Birinci Dünya müharibəsinin başa çatmasına görə sülh və müharibədən sonrakı siyasi və iqtisadi məsələləri həll etmək üçün 1919-cu il 18 yanvarda Antanta dövlətlərinin iştirakı ilə Paris Sülh konfransı öz işinə başladı. 1919-cu il yanvarın 8-də Azərbaycan nümayəndə heyəti də Paris Sülh konfransına yola düşdü. Nümayəndə heyətinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri hərəkətlər haqqında həqiqəti bütün dünyaya çatdırmaq idi. Böyük dövlətlərdən Fransanın Azərbaycana marağı zəif idi, İtaliyada isə ancaq laqeyidlik hiss olunurdu.

Paris Sülh konfransında Azərbaycan nümayəndə heyətinin fədakar işi və xarici ölkələrdə aparılan diplomatik danışıqlar, ermənilərin bütün təxribatlarına baxmayaraq, onunla nəticələndi ki, Azərbaycan müstəqilliyi tanındı [1, 337].

Bu dövrdə regionda Osmanlı və Britaniya imperiyalarının hərbi qüvvələri iştirak edirdi: Osmanlı imperiyası Mudros müqaviləsindən sonra regionu tərk etsə də, Britaniyanın təsiri, xüsusilə Tomson hərbi qüvvələri 1920-ci ilə qədər davam etdi. Çox təəssüf ki, 1920-ci il aprel ayının 28-ində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bolşeviklər tərəfindən işğal edildi və müstəqilliyini itirdi.

Ermənistan-Azərbaycan ərazi münaqişəsinin uzun illərdən bəri davam etdiyi hər kəsə məlumdur. Hər bir ölkənin bu münaqişənin istər zəifləməsinə, istərsə də güclənməsinə təsirləri olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandığı gündən öz qısa 23 aylıq fəaliyyəti dövründə respublikanın ərazi bütövlüyünü, milli təhlükəsizliyini qorumağa çalışmışdır. O dövrdə buna o qədər də nail ola bilməmişdir. Lakin öz qısa ömrü ərzində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dünya birliyi tərəfindən tanınması, beynəlxalq hüququn subyekt olması, bolşevik işğalından sonra Azərbaycanın bir dövlət kimi dünyanın siyasi xəritəsindən silinməsinin qarşısı almışdır. Onu da qeyd etməliyik ki, bu gün Xalq Cümhuriyyətinin varisi olan müasir Azərbaycan beynəlxalq müstəvidə öz müstəqil siyasəti və zəngin dövlətçilik ənənələri ilə təmsil olunur. Ermənistan daim Azərbaycana məxsus olan nə varsa mənimsəməyə çalışmışdır. XX əsrin sonlarında yenidən müstəqillik qazanan Azərbaycanın siyasi və iqtisadi çətinliyindən istifadə edən ermənilər xarici havadarlarının dəstəyi ilə Azərbaycanın 20% torpaqlarını zəbt edib. Dünya dövlətləri buna göz yummağa çalışsalar da, ikili standartlara yol versələr də, Prezident İlham Əliyev hələ ki danışıqlar vasitəsilə sülhə nail olmağa və torpaqlarımızı geri qaytarmağa çalışır. Lakin lazım gələrsə, regionda söz sahibi olan, iqtisadi qüdrətə malik bir dövlət kimi Prezidentin rəhbərliyi altında silah gücünə də ərazilərimizi azad edə bilərik.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev M. History of Azerbaijan. Baku, Publisher B.U.2018, p. 400.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Siyasi sənədlər Arxivi. Fond 276. Siy. 9. İş 1. v 47.
3. Azərbaycan Respublikası Rrezidenti İşlər İdarəsinin Siyasi sənədlər Arxivi. Fond 970. Siy. 1. İş 4.
4. Bünyadov Z. Azərbaycan tarixi. Bakı: Azər nəşr, 1997, 582 s
5. Həsənov C. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1918-1920 illər). Bakı:

Azərbaycır, 1993, 362 s.

6. Karlinski V. Sosializm uğrunda mübarizə. Bakı: Kommuna, 1934, 262 s
7. Qafarov V. Türkiyə-Rusiya münasibətlərində Azərbaycan məsələsi (1917-1922). Bakı: Azərbaycan, 2011, 474 s.
8. Məmmədova H. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Yuxarı Qarabağda siyasi vəziyyət: erməni terrorizminin güclənməsi (1918-1920). Bakı: Nağıl evi, 2006, 150 s.
9. Nəsibzadə N. Azərbaycanın xarici siyasəti (1918-1920). Bakı: Ay-Ulduz, 1996, 304 s.
10. Агамалиева Н., Худиев Р. Азербайджанская Республика. Страницы политической истории 1918-1920 гг. Баку: Сабах, 1994.
11. Багирова И.С., Политические партии и организации Азербайджана в начале XX века. Баку: Элм, 1997.
12. Исторические факты о деяниях армян на Азербайджанской земле (редакторы – составители Тамилла Мусаева и Адиль Мамедов). Баку: Элм, 2003.

ВЛИЯНИЕ ДРУГИХ ГОСУДАРСТВ НА КОНФЛИКТ МЕЖДУ АРМЕНИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ В ПЕРИОД СУЩЕСТВОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Э.Дж.САДИГОВ

РЕЗЮМЕ

Народному правительству Азербайджана было важно урегулировать отношения с суверенными государствами. Мирное урегулирование отношений с Грузией, Горской Республикой и Ираном было одним из приоритетов. Он стремился создать соседские отношения с Советской Россией и Арменией. Но здесь столкнулись с серьезными проблемами. Османская империя защищала позиции Азербайджана. Эти вопросы широко описаны в публикации. В настоящее время вопрос территории остаётся актуальным, поскольку территориальные претензии Армении к Азербайджану продолжают.

Ключевые слова: Азербайджанская Демократическая Республика, Армения, конфликт, территория, Османская империя, Россия

THE INFLUENCE OF OTHER STATES ON THE CONFLICT BETWEEN ARMENIA AND AZERBAIJAN DURING THE EXISTENCE OF THE AZERBAIJANI DEMOCRATIC REPUBLIC

E.J.SADIGOV

SUMMARY

It was important for the people's government of Azerbaijan to settle relations with sovereign States. The peaceful settlement of relations with Georgia, the Republic of Gorsk and Iran was one of the priorities. He sought to establish neighborly relations with Soviet Russia and Armenia. However, there were faced serious problems. The Ottoman Empire defended the position of Azerbaijan. These issues are widely described in publications. Currently, the issue of territory remains unsolved, as Armenia's territorial claims over Azerbaijan continue.

Key words: Azerbaijan Democratic Republic, Armenia, conflict, territory, Ottoman Empire, Russia